Владислав Скарић

О ГЕОГРАФСКОЈ НОМЕНКЛАТУРИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Свака земља има међу својим географским именима извјестан број њих, која се чине необична и необјашњива, иако више пута немају туђинскога звука. То долази отуда што су таква имена изведена од ријечи, којих више нема у живом говору. Дакако, језик је живи организам, па се непрестано мијења и у облицима и у лексикону. При потамњавању географских имена нарочито је одлучна лексикална страна језика.

Између необичних географских имена Босне и Херцеговине изабрао сам једну серију *наших* имена, за која мислим, да ћу их моћи објаснити. Имена те серије сам разредио у групе, које ћу по реду обрадити. Најприје ће доћи на ред *лична имена*, па *имена народа*, затим *айелашиви* за *ушврђења*, за *друмска склоништа* и *људске йослове*, а онда *морфолошка*, *хидрографска*, *биљна* и *живошињска имена*.

Од ових су нека имена необично стара; толико су стара, да се њихови коријени могу наћи само у нашим најстаријим писаним споменицима. Водећи рачуна о старости започећу са личним именима, јер се код њих налази највише врло старих имена.

Лична имена

Има једна група географских имена, код којих је сачуван непромијењен облик имена оних људи, који су своје име дали географским објектима. То су сложена имена, састављена од двије ријечи, од којих је једна *чај.* Ова ријеч долази најчешће на другом мјесту сложенога имена, а само неки пут на првом или сама за се. У најстаријим споменицима за хисторију Јужних Словена долазе та имена као и имена људи у времену од 852.—1095. године.[1] Ту сам нашао ова имена: *Љушечај* (Luteciai), *Драгочај (*Dragasai, Dragazai, Dragaçai), *Лисичај* (Lisiçai), *Влчај* (Uilcai), *Његочај* (Negoçai), *Томичај* (Tomizai), *Длгочај* (Dilgazai), *Радичај* (Radiçai), *Доброчај* (Dabraçai), *Вишочај* (Uitaçai) и *Гостичај* (Gostichai). Људи, који су се звали овим именима, живјели

[1] Monumenta spect. histor. Slav. Merid. 7.

су на територији старе хрватске државе у сјеверној Далмацији. Доцније нема више таквих личних имена, него се само налази спомен на њих у географским именима. Чини ми се, да су готово сасвим ишчезла у 12. вијеку.[2] Зачудно је, да у данашњој далматинској топономастици нема тих имена. Ја их бар нијесам могао наћи ни у најбољим географским картама. У данашњој Хрватској има Радочај, Тихочај, Гостичај и Домочај; у Србији предратних граница Милочај. У Босни и Херцеговини их има највише. Поред њих се налази понеко, гдје *чај* долази на првом мјесту, као у старом имену Ча(ј)слав.

Двије су области, гдје се налазе ова босанско-херцеговачка географска имена. Једна је рâних времена припадала Славонији, а друга српској и доцнијој босанској држави. Она прва обухвата данашње срезове Бања Луку и Кључ, а друга срезове Фочу, Сарајево, Коњиц и Зеницу. У првој су села *Драгочај* (двапут), *Звечај* и поток *Вучај*. У другој су области *Бистрочај, Требечај* и *Небочај* — сва три у сарајевском — *Гостичај* и *Чагошта* у фочанском, *Драгочај* у коњичком, *Звечај* и *Чајдраж* у зеничком.[3]

Овако много географских имена, изведених од неке друге групе личних имена, нема. Могла би се додуше узети она сложена имена, код којих један дио представљају ријечи *мисл, гост* и *трѣб*. Но таква имена долазе и много доцније, макар и ређе. Узећу само име села *Делегоште* у срезу Сребрници, чије је име изведено од имена некаквога Делегоста. Иако у споменицима — ни у најранијим — нема овога имена, оно је ипак морало некада егсистовати. Слично му је *Делеуше*, патронимично име једнога села у срезу Билећој и неко мјесто *Делим* у Хрватској 13. вијека.[4] Босанска Делегошта није осамљена; она има своју имењачу тамо далеко на југу Маћедоније, у области Несраму у околини Костура. На географској карти је она забиљежена *Zelegožd*, што је свакако изопачено словенско име Делегошта. По Ј. Цвијићу у том је крају словенско становништво и данас у претежној већини.[5]

Врло ће стара бити још нека села, у чијем имену долази *гост* на другом мјесту. У сјеверозападној Босни у срезовима Дубици и Приједору има три села или насеља са именом *Јутрогошта*. Једно је насеље и опћина у срезу Дубици, друго сеоска опћина у Приједору, а треће

[2] Један спорадичан примјер сам нашао у 13. стољећу. Год. 1289. спомиње се у Задру Dessa de Raguscio, uxor condam Marini Drugoçai. Vjesn. kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva 2 (1900.) p. 18. Па и овом случају је ово, може бити, стално презиме, које датира из ранијих времена. У Србији се још и у 14. вијеку могао наћи понеки човјек са оваквим именом, као овај Влчаи Толоювикь у селу Чабићу у властелинству манастира Дечана. Дечанске хрисовуље, p. 57.

[3] Код имена Звечај сам у сумњи, да ли је лично име или шта друго. Бањалучки Звечај је стара тврђава. На *ај* има још тврђавских имена као Бјелај и Благај. Да није Звечај назван по звоњењу звона тврђавске цркве, као Звоник (сада Зворник)?

[4] Akadem. rječnik II. p. 336.

[5] Ј. Цвијић, Основе за географ. и геолог. Македоније и Ст. Србије, p. 1001.

насеље у опћини Марини истога среза. Свакако су ова насеља названа по неком Јутрогосту, кога не нађох нигдје у споменицима. Али ја сам нашао друго нешто. Год. 1222. становао је у околини Задра некакав Јутрош Лисничић (Juttros Lisnicig). Поред сложенога имена Јутрош мора да је некада било и сложено Јутрогост.[6]

Два географска објекта имају тако сложена имена, да у другом дијелу имена долази *рај*. Једно је *Хотирај* (село, шума и поток) у срезу Санском Мосту. Друго је шума у фочанском срезу (сеоска опћ. Мрежина) по имену *Биторај*. И овдје се крију лична имена, премда их данас таквих нема, нити их је и прије било много. Свега сам један примјер нашао, да се овако зове један човјек. У 13. стољећу (1299.) становао је у Мрзлом Пољу у Хрватској, негдје на дохвату загребачке бискупије Radoslaus filius Tugoray.[7] Име Биторај открива још нешто. Први његов дио, *бит*, долази у имену планине Велебита, које име долази у топономастици више пута. Када је Биторај лично име, онда то може бити и Велебит. Тим вјероватније, што *веле* долази у именима и иначе, као Велегњев, Велегост. А да планине и висови могу носити непромијењена лична имена примјер су чести Озрени, Чигота у Србији и друго.

Од личних имена, у којима као други дио сложене ријечи долази *жел*, имају два примјера у топономастици Босне и Херцеговине. Други су примјери, гдје *жел* долази самостално. Међу именима, које наводи Т. Маретић, нема ни једнога, гдје *жел* долази на другом мјесту, већ само на првом, као Желибор, Желидјед, Желидраг и т. д.[8] Сви су ови примјери из врло раних времена нашега средњага вијека. Босански топономистички примјери су села *Будожељ* (Високо) и *Радожељ* (Чајниче). Самостално *жел* долази у именима *Жељен* (Грабовица, Власеници), *Желин* (Згон, Фоча), *Жељево* (Паунци, Фоча и Зупци, Требиње) и *Жеоча* (Зијамет-Голо Брдо, Бугојно).

Од личних имена, у којима долази ријеч *жит*, сама или сложена с којом другом, постала су имена ових села: *Житово* (Горажде, Чајниче), *Житин* (Хум, Фоча), *Житковина* (Гвожђани, Фојница) и *Житомислићи* (Мостар). Даље, поток *Житина* под селом Боровцем (Ракова Нога, Сарајево). *Жит* долази врло ријетко и у најстаријим споменицима. У Маретића 1. с. има само име Житомир.

Мислим, да су врло стара и она сложена имена, код којих на првом мјесту долазе *се* (вьсе). Њих су свега три у Босни: *Седраж* (Сарајево), *Сељубље* (Тузла) и *Сетихово* (Вишеград).

[6] Diplom. zborn. kr. Hrvat. etc. III p. 222. Имена, изведених од појединих дијелова дана, било је у нас још, као Вечерин, Даница, можда и Југ. Било их је и у других народа. Код Римљана су таква имена Manius = у подне рођени, Lucius = обдан рођени. Rud. Hirzel. Name. Abhandl. d. phil. — hist. Kl. d. sachs. Ges. d. Viss. Bd. 36. Nr. II. p. 37.

[7] Diplomat. zbornik VII p. 349.

[8] Dr. T. Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Rad jugosl. akad. 81. p. 134.—5.

Врло ће стара бити имена, изведена од личне замјенице *себе*, саме или сложене с чим другим. У Св. Стефанској хрисовуљи (Јагићево издање, р. 13.) долази неки локалитет Себѣмилє. У Босни и Херцеговини су четири насеља изведена од ове ријечи. То су: *Себиочина* у опћ. Гојаковцима (срез Власенице), *Себуја* у опћ. Пепеларима (Зеница) *Себиње* у Радовљу (Високо) и *Себишина* у Дриновцима (Љубишки).

Насеље *Будражје* у селу Стоморини (опћ. Средње, срез Сарајево) названо је по неком Буддрагу. Дијелови овога сложенога имена, *буд* и *драг*, долазе чешће као дијелови сложених имена. Но име Буддраг је морало ипак бити врло ријетко. У споменицима не долази ни једанпут као лично име, него се само једном приликом јавља као име неког локалитета или граничнога биљега у околини Спљета. Год. 1171. спомиње се ту у неким границама Буд(д)ражи (Budrasi) Дуб.

У крупском срезу, у сјеверозападној Босни, има село *Миостра̂*. Оно се у 15. и 16. столећу звало Миострах.[9] Овај се облик без сумње развио из Мильстрахь. Други дио овога сложенога имена, *страх*, долази у 11. стољећу у личном имену Љутстрах (Lutstrach, Lutostrach, Luthstrach.[10]

Од врло стара личнога имена Горазд[11] изведено је име варошице *Горажда* у горњој Дрини. Изван Босне и Херцеговине се спомиње у 13. вијеку Горажда Вьсь у Хвосну и у 14. село Горажде у Будимљи.

Село и ријека *Требижат* у Херцеговини носи име некога човјека Требижата или Требижета.[12]

Село *Боруш* (Чапљина, Столац) у Херцеговини названо је по неком човјеку истога имена. Име је врло старо. Спомиње се већ средином 8. вијека међу Алпским Словенима.[13] Доцније га више нема.

Имена народа

За лична имена наш је народ доста често употребљавао имена племена̂ и народа̂. По споменицима се много пута сретамо са личним именима Угрин, Хрватин, Русин, Срацин (Saracenus), Грчин. Такова су имена била дуго у обичају, а нека су дотрајала до новијих времена. Но међу њима се нигдје по споменицима не налази име *Обрин* (Avarus). Велика је вјероватност да је и оно било, јер су Обри као народ кроз

[9] Lopašić, Bihać i Bihaćka Krajina. p. 230.

[10] Monum. spect. hist. Slav. Merid. VII p. 85. и 169.

[11] Именом Горазд звао се син корушког војводе Борута око 745.—753. год. и један од знатнијих ученика слов. апостола св. Метода.

[12] Monum. spect. etc. VII p. 29. „Emi quoque terrenum in ualle, que dicitur Tribiset, a Michaele filio Tribisete“. Још се и данас чује облик Требижет. Карактеристично је код ове ријеке, која у сваком свом дијелу има нарочито име (Тихаљина, Млади, Требижет), да су сва имена изведена од људских личних имена.

[13] Dr. Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I p. 263., 2.65

стотине година утјецали на судбину нашега народа. Обарска је држава пропала при крају 8. вијека, али је Обарâ морало заостати, макар колико и послије тога. Нека географска имена по Словенији (Вобре) и по Босни сјећају на њих. Но да ли је у топономастици остао спомен на појединце обарскога народа или на оне наше људе, који су име Обрин носили као своје лично име, не може се знати. Било једно или друго, насеља са именом Обре врло су стара.

Три босанско-херцеговачка среза имају по једно село са именом *Обре*. Ти су срезови Коњиц, Високо и Рогатица. Нарочито је важно, што су височке Обре не само име једног села, него уједно и цијеле једне сеоске опћине, којој припада то село. Ја сам у Босанској Крајини, чије се становништво турских времена скроз промијенило, нашао знатан број опћина са старим именима, док су поједина насеља у њима названа по новим становницима. Исти је, ваљда, случај и са именом сеоске опћине Обре у височком срезу и то би био један доказ велике старости имена.

Не знам, да ли *Обрина* у коњичком срезу (опћ. Потхум) има какве везе са селом Обре. Вјероватно је, да има, јер је обадвоје у истој сеоској опћини. Нијесам сигуран ни за село *Обрњу* у срезу Невесињу (испостава Улог) и за *Обрнице* у сеоској опћини Горажду (срез Чајниче). Али Велика и Мала *Обарска* у бијељинском срезу могу сјећати на Обре.

Још једно туђе племе оставило је један — макар и осамљен — траг у босанској топономастици. То су казарске или бугарске Калисије. Што сам споменуо код височких Обара, да имена сеоских опћина датирају из много ранијих времена, него имена њихових села и махала, то ће вриједити и за опћину *Калесију* у зворничком срезу. У њеним је границама морало бити какво село истога имена, а данас га више нема. Али има насеље *Пошкалесија*, која је, како се види, основана доље ниже испод претпостављеног села Калесије. Поток, који тече кроз Калесију, зове се *Калесица*. Нешто даље к сјеверу, у близини Бијељине (на западној страни) има поток *Калесница*. Калесија се прозвала по горе споменутим Калисијама, једном огранку Казара или Бугара са Волге, који су у 12. вијеку становали у Сријему,[14] дакле недалеко од наше Калесије.

По имену туђега народа названо је и село *Печенеговци* (опћ. Илова) у прњаворском срезу. Селу су име дали турски Печенези, који су се у 11. и 12. вијеку много кретали по Балканском Полуострву, а у 13. се стољећу изгубили. Латински и грчки споменици су их називали Бисени, а Мађари су их звали Бешење (Besenyő). Од овога је имена могао постати назив села *Бешњева* (опћ. Шипово) у јајачком срезу. Врло је вероватно, да је историја поријекла и име селâ Горње и Доње *Бишње* у дервентском срезу. Разлика у вокалу првога слога

[14] Јиречек, Историја Срба, друго издање, I р. 182.

(*и* мјесто *е*) не може ваљда сметати, јер се такве замјене догађају врло често.

Село *Кралуйи* у опћини Тухобићу (Коњиц); даље истоимено насеље у саставу варошице Вареша (Високо) истоветни су по имену са два мјеста у сјеверној Ческој (Кралуп). Негдје сам нашао, да је у старословенском или неком другом словенском језику ранијега времена ријеч *кралуйи* значила људе, који разбијају пласе земље (Schollenspalter). Свакако је ријеч врло стара, те ће и босански Кралупи датирати из давне прошлости.

Село *Ведовица* у срезу Босанском Новом има своје име од једнога апелатива, који долази у Св. Писму српске и бугарске редакције. Рукописи, из којих га је узео Миклошић за свој рјечник нијесу додуше стари (16. и 17. вијек), но ријеч би могла бити пренесена из старијих рукописа у млађе. Ријеч *ведовица* или *веденица* употребљена је у поменутим рукописима у значењу незаконите жене, суложнице, иноче (pellex, Beischläferin, Kebsweib).

Апелативи за утврђења.

Једну особиту групу чине имена утврђењâ и градова. Наши стари градови (тврђаве) имају много пута имена од морфолошких или других особина својих градишта (Отока, Острвица, Кључ, Вратар, Мостар). Или су им имена изведена од личних имена њихових некадашњих власника (Павловац, Шћепан—Град, Изачић). Но има их, немали број, који означују неку стратешку или грађевну особину (Острог, Обровац, Брвеник и она имена, која ћу доцније споменути) или борбеност. Претпостављајући, да су наши претци дошли овамо организовани у братства и племена, градови им нијесу могли бити својина појединаца, него братствених и племенских група. Стога ће сва имена, која одају свога власника, бити новијега датума. Тај случај није код других имена, морфолошких и стратешких. Но градови са морфошким именима не морају бити стари, јер је име градишта старије од града. Градиште је имало своје име и онда, када на њему још није било града. Зато се нећу освртати ни на оваква имена. Као несумњиво старе сматрам оне градове, чија су имена изведена од ријечи, што означују њихову стратешку сврху. То су она имена, која су изведена од ријечи *бој*, *бор*, *град* и *кошор*.

Од ријечи *бој* изведено је име *Добој*, које долази у Босни и Херцеговини на неколико мјеста. Ријеч *добој* је по свој прилици какав стари словенски апелатив, изведен од истога коријена као и глагол *добиши*. Тога апелатива нема, но има других, сложених од *бој* и препозиције (набој, разбој, убој). Врло је дакле вјероватно, да је некада био апелатив *добој*.[15] Као реликт из старих времена сачуван је овај апелатив у географским именима. Један од она неколика *Добоја* је

[15] У данашњем чешком језику глагол dobiti значи дотући (vollends totschlagen), а dobojovati значи изборити (auskämpfen, ausringen, zu Ende ringen).

варошица у срезу Тешњу при ушћу Спрече. Ту је један брежуљак, на коме стоје добро очуване зидине једнога града. Други *Добој* је село на лијевој обали ријеке Босне под брдом Враном у височком срезу. За Врану се вели на једном мјесту, да су на њој рушевине старих двора.[16] Ови тобожњи двори ће бити сигурно остаци од какве тврђаве, чије је име (Добој) заборављено, али је пренесено на село под њом.[17] Трећи *Добој* је у горњој Херцеговини. Под старим градом Кључем има поље, звано *Добујско Поље*.[18] Свакако је поље названо по неком Добоју, а тај не може бити ништа друго, него онај град, који се још од 15. стољећа зове Кључ. Добој је дакле старије име од Кључа. Четврти је *Добој* опет у Херцеговини, у опћини Локвама, на западној периферији столачкога среза. За њега не знам, да ли има у њему каквих тврђавских остатака. Аналогно другим Добојима морало би их бити. Може бити, да је био још један Добој. У срезу Тузли једна се сеоска опћина зове *Добошница*. Састављена је од четири села, од којих три носе име опћине (Добошница—Читлук, Добошница—Гарац, Добошница—Халилбашић). Испод два села (Халилбашић и Читлук) тече поток Добошница. Име потока је свакако изведено од некога Добоја (Добојшница). Није ми познато, да у том крају има трагова од каквога утврђења.

Тврђавска имена, изведена од ријечи *бор*, која има свезе са борењем, борбом,[19] свакако су врло стара. Пошавши од предпоставке, да они језични облици, који долазе у више словенских језика, репрезентују стање језика у доба словенске заједнице или су јој временски, врло близу мислим, да и група имена, изведених од *бор*, представља ту знатну старост. Као примјер ћу навести тврђавско име *Самобор*, који на југословенској територији долази неколико пута, а налази се и у Галицији (Самбор) и заступљено је и у пољском језику ријечју samborza (turricula — кула или машина, коју су употребљавали при опсади градова).[20] Зато и стављам обадва босанско-херцеговачка *Самобора*,

[16] V. Klajić, Bosna (zemljopis). Poučna knjižnica Mat. Hrv. III. p. 155.

[17] Идентичан примјер се налази у близини. Средњевијековни град Височки је ишчезао, а градиште му се данас зове само Град. Средњевијековни његов трг Подвисоки преузео је име града и сад се зове Височко.

[18] Ст. Делић, Два стара натписа из Херцеговине. Гласн. Зем. Муз. 1911. Форма Добуј употребљава се који пут и за тешањски Добој.

[19] Ђ. Даничић, Основе српскога или хрватскога језика p. 260. вели, да је ријеч *борба* постала од основе, која није у обичају. И Бернекер (Slavisches etymologisches Wörterbuch p. 76.) претпоставља основу *бор*, од које је постала руска ријеч *забор* у значењу ограда, засијек (Zaun, Plankenzaun, Verhau).

[20] Код средњевијековних градова главна кула (Berchfrit, Donjon) је сачињавала најстарији дио града, око кога су се доцније груписавали разни додаци. У развитку свакога града ова кула, на сву прилику, припада најстаријем времену, те је она у неку руку градски ембрио. Она је сигурно у почетку стајала дуго времена сâма без икаквих других пригради и дограда. У том почетном стадију могла је у нас таква кула добити име *Самобор* и *Самоград*. Код византијског писца Прокопија има име μονοπύργιον.

гатачки и чајнички, у групу градова са врло старим именом. Додуше гатачки је Самобор сада само село, у чијој непосредној близини нема никаквих трагова од утврђења. Но у границама опћине Самобора је до недавно било некаквих тврђавских остатака на брду Гату,[21] па би евентуално то могао бити стари град (или кула) Самобор. За чајнички *Самобор* мисли Јиречек, да би могао бити Μεγυρέτος (Међуријеч) К. Порфирогенита.

Још имају два села са именима, изведеним од ријечи *бор*, само што су имена конструисана друкчије. То су два *Борча* (пом. *Борач)*, рогатички и гатачки. На другом сам мјесту утврдио везу рогатичког Борча са градом истога имена.[22] Овдје само хоћу јаче да нагласим, да је име овога Борча постало од имена истоименога града, који се налази нешто даље од села, али је у истој опћини, па је дакле ово име првобитно имао само град. Шта више градско је име пренесено на цијелу жупу. За гатачки *Борач* то не могу рећи тако поуздано. Већ је једанпут изражена сумња, да је ту, у близини села, био какав град.[23] Допушта се, због села Придворице, да је ту био само двор. Међутим та сумња не мора бити и оправдана, јер се именом Борач не зове само село — чак је сумњиво, да ли се данас и једно насеље овога краја зове Борач — него и цијели крај на горњој Неретви, подалеко изнад и испод села. У том пространом крају мора да има макар каквих остатака од утврђења, па би то могао бити град Борач. И као што је случај код рогатичкога Борча по утврђењу је могло добити своје име и удаљеније село.[24] Могао би бити још један Борач у Босни. На аустријској карти размјера 1:75000, на листу Z. 29 C. XIX. (Kladanj u. Čevljanovići), налази се сјеверно од мјеста Олова једна планинска партија обиљежена именом *Boračko* (774). Јужно одатле при самој ријеци Кривајн има један вис са именом Граб (725). Можда је и овај град имао некада име *Борач*.

Групи *бор* припада свакако и град *Добор* (срез Дервента, испостава Оџак) крај ријеке Босне. Име му је конструисано на исти начин као и Добој.

У групу тврђавских имена иду још два сложена имена, код којих је на другом мјесту ријеч *град*. То су *Вишеград* и *Самоград*. Име *Вишеград* долази и у другим словенским земљама. Примјера ради споме-

[21] Л. Грђић-Бјелокосић у дјелу Из народа о народу I. р. 1. спомиње на Гату некакве старе развалине, на којима су доцније Аустријанци подигли нову тврђаву.

[22] Жупа и град Борач у Босни. Прилози за књижевност итд. Београд. 1922. књ. 2. р. 184.—188.

[23] A. Karsznlewicz. Razvaline dvora Borač. Сарајев. Лист 1899. бр. 112. Листак.

[24] Стара нахија (жупа) Борач обухватила је сву горњу Неретву од извора до села Улога. Сав тај крај је прије припадао Гацку. Данас је Борач предвојен административно, па му горњи крај припада срезу гатачком, а доњи невесињском. У невесињском дијелу Борча по Ј. Дедијеру (Херцеговина, Насеља VI. р. 351.) има у селу Љусићима некакав град, за који су везане традиције о Херцегу Шћепану.

нућу Вишеград код Прага, кога спомињу врло стара ческа хисторијска предања, и други Вишеград крај Дунава изнад Будима. Словенска сродност и, чини ми се, архаичка конструкција ријечи допуштају, да у Вишеграду гледамо врло старо име. У Босни и Херцеговини има на пет мјеста локалитета са именом *Вишеград*. Један је познато среско мјесто на горњој Дрини (изнад вароши су рушевине Стари Град); други је село изнад града Врандука у зеничком срезу; трећи је дио села Ступарића у сеоској опћ. Кралупима у височком срезу. На карти 1 : 75000 означен је овај Вишеград као брдо од 721 m. На врху брда, како сам се на мјесту освједочио, нема ни трага од каквога утврђења, али се испод врха за 50—60 m. ниже виде неке озидине. Четврти је *Вишеград* у брдима између Жупањца и Хлијевна. И још има једно *Вишеградиште* (на карти погрешно Višehradišće) вис (976 m.) удаљен за двадесетак километара сјеверно од Кулен-Вакуфа.

Међу именима градова, који су се видније истицали у нашој добро познатој прошлости, нема ни једнога да се зове *Самоград*. Из тога наслућујем, да Самоградии њихово име не припадају некој познијој епоси, из које су друга наша утврђења. Сама конструкција ријечи личи на састав имена Самобор. Сјем тога опажа се, да на мјестима, званима Самоград, нема солидније грађе и конструкције, што упућује на неко давно вријеме, када наши претши, ваљда, још нијесу били доста вјешти подизању већих и солиднијих градова. *Самоградии* се налазе на доста мјеста по Босни и Херцеговини. Идући од истока западу и сјеверозападу Самоградии долазе овим редом: 1.) у сливу Поблатнице близу села Хлаповића недалеко од границе чајничког среза; 2.) *Велики Самоград* у планини Борашници јужно од Коњица; 3.) у селу Рабини невесињског среза; 4.) у брдима сјеверно од Мостарског Блата; 5.) источно од села Тихаљине; 6.) на каменитој греди која се пружа од планине Чабуље према ријеци Дрежанци; 7.) у планини Љубуши близу дувањског села Липе; 8.) изнад села Ковача у Дувну; 9.) изнад села Љубунчића крај Хљевањског Поља; и 10.) у изворном крају ријеке Сане. Као наставак ове босанско-херцеговачке серије Самоградâ долазе они и у сусједним крајевима Далмације (на копну и на острвима) и у горским крајевима западне Хрватске.

За имена *Котор*, *Которац*, *Которишће* и *Которско*, од којих су прва два неколико пута везана за тврђаве, постоји сумња да нијесу словенска, него туђинска.[25] Иако ово важи готово као утврђен факат, ипак насупрот томе морам нешто рећи. Горе наведених имена се налази толико много на нашој територији, да настаје сумња, јесу ли се ова, евентуално туђа, имена могла сачувати у толиком броју, док су иначе друга туђа имена остала у врло малом броју. Зашто баш да се одрже ова имена, када су стотине хиљада других потпуно ишчезла? Нарочито падају у очи Которац и Которишће са својим словенским на-

[25] Противно томе Berneker, Slav. etymolog. Wörterbuch p. 588. мисли, да ријеч *котора* није германска позајмица.

ставцима. Узевши то у обзир може се мислити, да је име Котор, ако би баш и било туђе, примљено од наших предака заједно са потпуним његовим значењем. Иначе би се тешко могло разумјети, како су постали његови деривати. Дакле, и у случају да је име туђе, наши су стари са ријечи примили и њено потпуно значење, и њиме се служили као апелативом. Овакав је случај н. пр. могао бити код бокешког Котора. Он се ранијег времена, прије доласка наших предака, звао Acruvium, па се тек доцније јавља под новим именом Decadaron и Decatera. Но, како год било да било, ја Котор, Которац и т. д. сматрам *врло старим* нашим, оригиналним или позајмљеним, именима.

Два су села у Босни, која се зову именом *Котор*. Једно је дио среске варошице Котор-Вароши. Овако састављено, име је скорашњег датума. Од два засебна села, Котора и Вароши, постала је наређењем аустријске управе јединствена варошица. Изнад Котора су рушевине старога града. Један дио села зове се *Которишће*. Други *Котор* је у границама среза Мркоњић-Града (Варцар-Вакуфа) у опћини Билајцу. Није ми познато има ли ту остатака од каквога града. Има један Котор и на херцеговачкој територији, но није село, него је вис (1028) изнад десне обале Неретве у срезу коњичком, доста близу границе среза фочанског.

Именом *Котарац* назвaна су такођер два насеља, Једно је (Горњи и Доњи Котарац) у Сарајевском Пољу. На брду Грацу (655.) изнад Горњег Которца налазе се бедеми једне прехисторијске тврђаве и остаци једног римског утврђења знатне величине. Мисли се — да ли оправдано? — да је ово Порфирогенитова Catera. Други је *Которац* (тамошњи га свијет зове Котарац) у фојничком срезу у опћини Муслемину. Знатно сјеверније одавде, у брдима између Жепча и Зенице зове се један вис *Которац* (1155.). Налази се у прилично забаченy крају, јер је за неколико километара ваздушне линије далеко (на источној страни) од старога друма Жепче-Зеница. У границама Старе Херцеговине, а данас изван ње, има једно насеље *Которац* близу села Бољанића (друм Чајниче-Плевља).

Једно насеље у опћини Снагову (зворнички срез) зове се *Которић*. Налази се за 5—6 km. ваздушне линије далеко од Зворника у југозападном правцу.

Именом *Которско* зове се једно село крај ријеке Босне испод варошице Добоја. Један поток у сливу ријеке Спрече, односно у сливу Оскове-Таревчице зове се *Которница*. Налази се јужно од села Невренче (тузлански срез).

И име *Благај* означава, чини ми се, нешто, што би могло важити као ознака борбености, чврстине и отпора. Додуше адјектив *благ* у оном смислу, како се употребљава данас и како долази у старим словенским споменицима, не садржи у себи ништа борбено, него противно од тога. Али у руском језику адјектив *благой* значи јогунаст, тврдо-

глав, упоран.[26] У томе смислу могао се некада употребљавати и у нас. Само уз овакву претпоставку могао се разумјети зашто су неки стари градови носили име *Благај.* На босанско-херцеговачком земљишту су два града, који се зову овако: *Благај* у једном долу близу доње Сане над селом Дервишима, и други *Благај* у Херцеговини изнад извора ријеке Буне. Имају још и два села са истим именом, једно у близини Доњег Вакуфа,-а друго на Купресу. Није ми познато, има ли у њиховој околини каквих трагова од утврђења.

По облику је старо и име херцеговачке тврђаве *Почитељ.* У нас је мало ријечи са завршетком *тељ* и све су заостаци из ранијих времена. Због свога завршетка спада и Почитељ у групу ових архајичних ријечи. Свакако је старији од 15. стољећа, када се помиње први пут. Име му је, ваљда, изведено од глагола *почити* (ruhen, ausruhen) и могло би садржавати какву алузију на сигурност, коју тврђава даје. Наш Почитељ није самац у нашој држави; он има свога имењака у западној Хрватској. Није ми познато, да ли је један другоме кумовао, што није риједак случај у нашој топономастици, или су обадва названа по претпостављеном апелативу.

По своме значењу и град *Подзвизд* у Босанској Крајини (опћина Вел. Кладуша) садржи у имену неку фортификаторну карактеристику. Име је, нешто искварен, стари апелатив *позвиздъ*, који значи подземни ходник, водени ров, зидани канал.[27]

Апелативи за друмска склоништа

У категорију људских грађевина, које служе мирном начину живота, спада стара словенска ријеч *хлѣвъ* у значењу стан за људе и стоку. Ријеч је додуше још и сада у животу у чакавском и кајкавском говору, но штокавци је немају више. Од ње је постало име босанске вароши Хлијевна, која се спомиње већ у 10. вијеку, Може бити, да је онај хлѣвъ, по коме се назвало Хлијевно, био каква друмска гостионица, јер ријеч и у том значењу долази у старословенском, а Хлијевно је на друму, који је од најдавнијих времена до данас био добро посећиван.

На нашим је друмовима морало бити гостионица, али нам њихови називи нијесу познати. Сама ријеч гостионица је врло ријетка у југословенској топономастици, док од турске ријечи хан она кипти. Хан је дакле истиснуо из нашега језика сва она апелатива, која имају његово значење. Један од тих апелатива ће бити *гостиљ* или *гостиље*, који више пута долазе у топономастици источне Босне, и то баш на, мање или више, важним друмовима. У сребрничком срезу су два насеља са именом *Гостиљ;* једно је на путу Сребрница-Братунац, а друго крај пута Сребрница-Залужје (крај Дрине спрам србијанске Љубовије). Изнад друма Грачаница-Бољанић-Маглај су висови Мали и Велики

[26] Berneker Slav. etym. Wörterbuch p. 58.
[27] Miklosich, Lexicon palaeoslov. p. 605.

Гостиљ. Да је ово некада био важан друм свједоче и друга имена на њему и крај њега. Један се комад зове Равни Друм. На другом мјесту крај њега је вис Крчмарице, а други вис Метериз. У вишеградском крају су крај друма Ртар (на Дрини) — Добруњ села Мала и Велика *Гостиља.* Нешто јужније близу Лима у опћини Горњим Соколовићима је насеље *Гостиље.* У суседном чајничком срезу у близини града Самобора има брдо *Гостиљ*, које надвишује друмове Чајниче-Самобор и Самобор-Горажде. У ову област Гостиљâ спада и сусједни ужички крај са селом *Гостиљем* у срезу златиборском. Сасвим осамљен је *Хан Гостиљ* на, некада важном, друму Травник-Угар-Бања Лука. Ваљда ће имати какве везе са друмским гостионицама и насеље *Гостенице* у опћини Милетковићима у срезу чајничком.

У старословенском језику имају још двије ријечи, изведене од једне основе, која се употребљавала за ознаку друмских гостионица, *виталиште* и *виталница.* Од тога је и глагол *витати* — habitare, versari (становати, свраћати се, падати на конак). На споменутом друму Травник-Угар-Бања Лука, недалеко од Хана Гостиља има опћина *Витовље* са насељима Малим и Великим *Витовљем.* Ваљда је филолошки могуће, да од основе *витал* постана Витовље.

Рекао бих, да је по неком старом апелативу *појезд,* који би имао значити пут, цесту, друм, названо село *Појезна* у срезу тешањском. Појезд у словенским језицима има разна, али у главном слична, значења. Он значи: вожњу, кола, каравану и пут. Од свих тих значења за Појезну најбоље одговара пут. Она је доиста на једном важнијем путу, који води из долине ријеке Укрине у Дервенту.

Апелативи за људске послове

Неколико села у источној и средњој Босни зову се *Загони* (једно Загоње). Она су у срезовима Бијељини, Кладњу, Сребрници (2), Зеници, Фојници (2) и Високом (2). По свој прилици ће бити у истим и у другим срезовима још локалитетâ са истим именима, као н. пр. у селу Топлику у сарајевском срезу, али ми нијесу познати. Име је изведено из словенског апелатива *загонъ*, кога сада више нема у нас, али га има у другим словенским језицима у значењу бразда, увратине, лијеха.

Са тежачким је послом у вези и ријеч *згон.* Није ми тачно познато шта је, али је свакако нека тежачка дужност према властелину, коме је тежак био кмет. Краљеви Милутин и Дечански ослобођавали су људе манастира Бање и Дечанâ од згона. По њему су названа села *Згон* у срезу кључком и фојничком (опћ. Растово), а ваљда и *Згоњани* (Бос. Нови) и *Згоњево* (Чичево, Требиње).

Послови старе косидбе су такођер оставили трагова у данашњој топономастици у старим именима за ливаде. Ријеч ливада је грчка, али је давно унишла у све балканске језике. У српским споменицима долази први пут у вријеме краља Милутина. Мјесто ње имали смо ми прије

своје ријечи: *сјеножештва* и *пажиштва* или *пажиш*. У Даничићеву Рјечнику из Књижевних Старина Српских нема сјеножетве, него има само село Сѣноженцани из времена цара Душана. Босанска географска имена, која чувају спомен на стари апелатив сјеножетву, ова су. Један поток у опћ. Појској (Зеница) назива се *Сјеножеша*. У вишеградском срезу изнад села Штрбачке Ријеке зову се источне падине *Сјеножеша* (genit. гласи Сјеножетâ). Ту је одмах *Сјеножецки Поток*. Трећи је објекат насеље *Синожешва* у селу Горанима (опћ. Тушњићи, срез Високо). — Од *пажисшве* је ваљда постало име селу *Пожешви* у коњичком срезу (опћ. Крушчица).

У старословенским споменицима долазе ријечи *крада* и *скрада*[28] са више значења, која у главном излазе све на исто, на огњиште и ватру, а под ватром се понајчешће подразумијева она, која је намијењена жртвама у паљењу мртваца. Сва се дакле значења стјечу око религиозних и фунералних ватара. Пошто је са утврђивањем хришћанства престало у главном ложење тих ватара — бар фунералних — ишчезле су временом и ријечи из живога народнога говора. У Даничића (op. cit.) нема их никако, а ријетке су и у другим словенским језицима. Но, као што је случај код других старих ријечи и имена, очувао се њихов спомен у географским именима. Вриједно би било на таквим мјестима трагати, гдје се налазе гробови оних покојника, чија су телеса ту паљена. Босанско херцеговачки су примјери ово: *Скрада*, једна шумовита страна на лијевој обали Урвенице (притока ријеке Тиње), у планини Мајевици у тузланском селу Љенобуду, а јужно од старог града Сребрника; *Скрадно*, село у границама опћ. Бусоваче (фојнички срез); *Скрадаш*, планинска партија близу тромеђе срезова бањалучког, кључког и мркоњић-градског (варцарског); *Скрадовица*, вис изнад села Слапашнице у сребрничком срезу; *Скрадна Коса*, шумска партија у планини Димитору изнад села Доње Слатине (кључки срез); друга *Скрадна Коса*, јужно од Петрова Села у грачаничком срезу; *Скрадовишо Брдо* изнад села Слијепчевића и ријеке Угра у опћ. Поугарју (јајачки срез). Ваљда овамо спадају *Скрадељ*, шумска партија у планини Мајевици јужно од села Скакаве и Маоча (поток из Скрадеља зове се *Скрадељска* или Маочка Вода) и *Скрадељи*, карсни плато на граници сарајевског и клањског среза јужно од села Крушева.

Морфолошка имена

Стара ријеч *дъбрь* је такођер једна од оних ријечи, које су код Јужних Словена ишчезле из живога говора. Као апелатив била је у употреби још у 14. стољећу.[29] Значење јој је дô (vallis). У другим словенским језицима значи то исто, али и шумовит дô, шикару (Gehölz)

[28] Miklosich, Lexicon palaeoslov. p. 307 и 849 Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch, p. 605.

[29] Miklosich, Monumenta serbica p. 65. Можда је — што је према тексту врло вјероватно — унесено у акат из црквеног језика.

и тијесан дô. Од ње су остала у Босни и Херцеговини неколика географска имена. Село *Дабре* у срезу варцарском крај Врбаса; извор, ријека и село у срезу Санском Мосту са именом *Дабар;* карстно поље *Дабар* у Херцеговини; село *Дабрица* на свршетку једнога тијеснога дола у срезу столачком, и друга *Дабрица*, насеље крај Неретве код села Тасовчића у срезу столачком. Да ли овамо спада село *Дабравина* у срезу височком, не знам. Можда јој је име изведено од животиње дабра. Али ће свакако спадати у ову групу име једнога планинскога дола у срезу коњичком, који се зове *Удбар*.[30] Име је сложено од приједлога *у* и именице *дбар*, која представља старији облик.

Друга морфолошка особина мјеста, на коме су, дала је име селима у два босанска среза. У височком и власеничком (опћ. Осмаци) срезу су двојна села по имену *Какањ* (Горњи и Доњи). Изнад власеничкога Какња има и брдо истога имена. Име је изведено од словенскога апелатива *късънь*, који значи доњи дио ноге (гњат, голијен). Оваквим значењем речи не би се никако могло објаснити име једног насеља. Баш ради тога мислим, да је късънь поред споменутога значења морао имати и друго, пренесено. На то ме наводи аналогија, коју сам нашао на грчком језику. За голијен има у грчком ријеч κνήμη. Иста ријеч, само са другим наставком (κνημός), значи вис или уопће виши дио брда. У овом смислу т. ј. примјењујући дијелове ноге на терен употребљавали су Грци и πούς и προπούς. За теренски πούς има у старословенском језику подњожие. Када се словенски и грчки језик слажу у начину називања доњега дијела брда, зашто то не би било и код горњега дијела. Често пута су схватања и врло удаљених народа слична, а камо ли не ближих и сродних. Стога мислим да је *късънь* морао значити горњи дио брда. На то упућује и име брда *Какња*. Сигурно се тако звало најприје брдо, па се послије прозвало и село при брду (данашњи Горњи Какањ). И онај други Какањ у височком срезу има исти положај. За јачу потврду помињем и изван Босне два села са истим именом и истога положаја. Једно је село Шибенички Какањ у Далмацији, а друго Какањ у Хрватском Приморју. Ова четири су примјера, мислим, довољан доказ, да је име Какањ постало од апелатива *късънь* и да је врло старо. Какњева ће бити још по Босни, али ми нијесу познати, сјем једнога у сарајевској околици изнад Швракина Села.

Хидрографска имена

Из древне би прошлости морала датирати имена неких босанско-херцеговачких извора, ако је тачна констатација др. М. Будимира, да је некада постојала словенска основа *слав*[31] у значењу воде и влаге.

[30] У статистичким пописима се зове Идбар; ја сам чуо Удбар, а тако је исто означено и на карти 1:75.000, лист 31. XVIII.

[31] M. Budimir, Ievr. *k̑leu — teći, plaviti, prati, čistiti. Зборник филолошких и лингвистичких студија посвећен А. Белићу.

Узевши да је то тачно наводим имена неколико извора, изведених од *слав.* Један је *Славин*, којим се на географској карти именује један поток и на њему село у опћ. Лучићима (срез Високо). Именом *Слављан* зову се два извора, један у Варошици Гацку, а други у селу Ивици (срез Љубиње). У планини Кругу, за 7—8 км. сјевероисточно од вароши Хлијевна има извор *Славчица*.

У старословенском и у другим словенским језицима, ранијега и садашњега времена, ријечју *крина, криница, кринка* и т. д. означује се житна мјера и суђе разнога облика и употребе, али и извор, бунар, чатрња и јама. Ријеч је и у нас у разним облицима сачувана, макар и спорадично (Дубровник), до наших дана. У нешто промијењеном облику, *креница*, долази дијалектички у руском језику са значењем извор, мала водена јама и бунар на воденој жили, у који је уметнуто буре или чабар. Истим именом, *Креница*, зове се један извор на југоисточном рубу Мостарскога Блата. Недалеко одатле једна страна изнад десне обале Неретве у јужном крају опћ. Рашке Горе зове се исто тако. Свакако је име ове стране дошло од какве чатрње, која је кадгод била ту. И једно језеро код Имотскога у Далмацији зове се овако.[32] Поред диминутивскога облика долази име и у првобитноме облику. Примјери су за то село *Шена Крена* у срезу рагатичком, и *Кренски Поток* на јужној страни планине Мотајице. Бернекер *крину* и *крену* доводи у везу са латинском ријечи scrinium, али ипак мисли, да нијесу одатле позајмљене.[33]

Неколико села на ријечним ушћима имају имена, у којима је изражен положај при ушћу ријеке. То су сложена имена од двије ријечи, од којих је једна *усти*, а друга име ријеке, која на том мјесту има своје ушће. Ријеч *оусть* је словенска.[34] У Даничића је нема, него мјесто ње *оустие*. Ријеч *оусть* је у нас ишчезла прије 13. вијека, док је нема у Даничића. Ради тога и сматрам имена тих села као врло стара. За већу старост говори и ово. На ушћу једнога Лимова притока има село *Устибар*. Ријека, која се ту ижљева у Лим, зове се *Устибарска Ријека*. Несумњиво је, да то није њено првобитно име, јер се, рашчланивши име села, види, да се ријека звала прије Ибар. Тек доцније, пошто је на ушћу Иброву постало село и прозвало се Устибар, ријека је промијенила своје име. Име Ибар се заборавило, зато што се вода назвала Ријека, а за разлику од многобројних других Ријека назвала се ова Устибарска Ријека. Свакако је морало проћи доста времена од онда, када је настала ова замјена имена,

Овако сложеним именом, *усти + име ријеке*, зове се пет босанскохерцеговачких села. Оно напријед споменуто *Устибар*, па *Устилим*, *Устипрача*, *Устиколина* и *Устирама*. Карактеристично је код њих то, што њих четири долазе у истом крају, у горњем Подрињу, а само је

[32] Akadem. riječnik, knj. V p. 505.
[33] Berneker, op. cit. p. 617.
[34] Miklosich, Lexic. palaeoslov. p. 1071.

Устирама изван ове области. Рекао бих, да су ова имена босанско-херцеговачки специјалитет, јер на цијелој нашој државној територији не знам ни једног примјера више сјем Устилоње у Хрватској.

Каогод што су горе наведена имена Осаница, Осова и т. д. необична за наше крајеве, исто су тако необична и ова сложена имена са ријечи *усши* у свом првом дијелу. На цијелој великој словенској територији не долазе тако сложена имена нигдје више, него само у великоруским крајевима — а тамо у безброј примјера — и, ево, у Босни и Херцеговини. Ово би могао бити још један доказ више, да је при доласку Јужних Словена овамо било међу њима и других словенских племена, која им нијесу била по језику врло блиска. У овом другом примјеру би то могло бити неко племе великорускога народа.

Старословенско придјев *кржпъ*, са значењем *мали*, гласио је у српско-словенском језику *кроупъ*. Он живи у словенским језицима још и данас са значењем *мали, крашак*. У нас је одавно ишчезао оставивши трагове у именима вода и по њима названих насеља. Више потока, који постају од јаких карсних извора и који након краткога тока, највише од десетак километара, утјечу у друге потоке и ријеке, добили су, баш због те краткоће, своје име од придјева *круп*. На босанско-херцеговачкој територији има пет насеља са именом *Крупа*, и сва су добила своје име од водâ истога имена. Једна је *Крупа*, среска варошица у Босанској Крајини. Названа је по речици истога имена. Речица се додуше зове сада *Крушница*. Али се види, да се и овдје догодио случај, да је ријека изгубила своје прво име, па је названа именом, које је направљено по придјеву изведеном од имена насаља. Друга је *Крупа*, село и ријека у бањалучком срезу. Трећа је опет село у изворном крају Врбаса код варошице Горњег Вакуфа. Поток, који ту тече, зове се *Крушчица* (ваљда Крупшчица). Свакако му је ово доцније име. Четврта је *Крупа* насеље крај истоименог потока у опћини Пазарићу (срез Сарајево). Најјужније насеље овога имена је у опћ. Драчеву (срез Столац, испостава Чапљина). Названо је по ријеци *Крупој*, која истјече из Деранског Језера. Један поток у фочанском срезу, који се ижљева у речицу Говзу код села Јелеча зове се *Крупица*. Један, по изгледу не особито јак, извор, који извире недалеко од варошице Прозора на источној страни, зове се *Крупић*.

Придјев *бисшар* је имао у старије вријеме значење *брз*, (citus), и у том је значењу употребљаван, чини ми се, све до у 14. стољеће. Данашње значење *јасан, providan* добио је доцније. По свима словенским крајевима, гдје има брдовита терена, па због тога има и брзих вода, има ријека и на њима насеља са именом *Бисшрица*. У Русији, гдје је терен раван или врло мало нагет, па воде теку лагано, нема *Бисшрицâ*, барем не у већем броју. Ово је један доказ више, да име Бистрица значи воду брза тока. Тај се факат може констатовати и на земљишту Босне и Херцеговине. Карстни крајеви западне Босне и Херцеговине, у којима у опће има мало текућих вода, а што их и има

теку тромо преко поља, имају само једну Бистрицу (код Хлијевна). Босна их има много, али се и ту види, да их нема на равном и слабо нагетом земљишту. Највећи их је број у горњој и средњој Босни и у Босанској Крајини. Њихова су имена сва врло стара.

Од ишчезлога придјева *гобьзъ* са значењем *обилан, плодан*, изведено је име једне ријеке и села на њој, *Говзе* у опћ. Јелећу (срез Фоча). У опћ. Опличићима (срез Столац) једно се насеље зове *Гожак*. Свакако ће бити исто, што и Говжак. Име је могло настати на мјесту или је секундарног постања, т. ј. ту се могао настанити какав човјек из фочанске Говзе и од старосједилаца добити име Говжак.

Рекао бих, да је за суха корита, којима вода тече само док пада киша, али тада дере јако, наш народ имао особит термин, *дретељ*. Ријеч свакако долази од глагола *дерати*, а наставак *тељ* одаје старост. Нашао сам два типска примјера, на основу којих сам дошао до овога закључка. У херцеговачким Дубравама у селу Ротимљи (срез Столац) има насеље *Дретељ* (чује се и Дријетељ). Под њим је једна суходолина, која је на карти означена именом Пашина Вода. Други је примјер на отрву Крку. На његовој источној страни има брдо *Дритељ* (395) и под њим једна суходолина (Torrente Fiumera на карти). Ја не знам, да ли становници отрва Крка ову суходолину зову Фјумера или како друкчије, али ознака torrente је керактерише као дô, којим вода јако дере када удари киша, дакле као *дретељ*. Свакако се она морала некада — а можда и данас — звати Дритељ, па је њено име прешло и на брдо више ње.

Сјем споменутога херцеговачкога Дретеља има тамо још један. То је село *Дретељ* на десној обали Неретве близу Чапљине. Село је на свршетку једнога краткога карснога дола, који без сумње вода дере када пада киша.[35]

Међу ишчезле ријечи спадају и *ръвеникъ, ръвеница* са значењем јама, бунар, чатрња, јарак и канал. Оне су, рекао бих, почеле доста рано ишчезавати. У Даничића (Рјечник из Књиж. Стар. Срп. III. р. 66.) се налазе само примјери из топономастике, а никакви други, из којих би се видјело, да су те ријечи апелатива. На нашем југу, у Маћедонији, је ријеч *рвеник* у значењу бунара на ђерам дотрајало до наших дана.[36] Босанско-херцеговачки топономастички примјери су сви из области карста, те ће сигурно стајати у вези са грађеним водама (чатрњама, бунаровима). Једно насеље у опћ. Колунићу (срез Петровац)

[35] Дретељ је као апелатив ишчезао давно из живога говора, али га је замијенио други, створен од исте основе. Послије једног јаког катастрофалног пљуска, који је направио велике штете на жељезничкој прузи од Ивана до Мостара, чуо сам ријеч *дрољо*. Значи муљ и наплаву, које су нанијеле воде већих и мањих јаруга и јаружица. У Мостару се, чини ми се, зове једна суходолина именом *Дрољо*,

[36] Јов. Цвијић, Основе за географ. и геолог. Макед. и Ст. Срб. III, 1004.

зове се *Ревеник*[37] У изворном крају ријеке Сане има бунар *Ревеник*, и има *Ревеничка Гора*. У планини Тртли у Херцеговини су *Рвеник-Сшаје*. Невесињски Биоград има поток *Ервеник*. У опћ. Пребиловцима (Чапљина-Столац) је насеље *Хрвеница* (на карти Ервеница), и у Опутној Рудини *Ервани До* и *Ервана Гора*.

У старословенском ријеч *съсѣкъ* (српско-словенски би гласила сусѣкь) значи воду, извор или чатрњу, али значи и суд за брашно и жито. Гледајући на саму ријеч, која је постала од истог коријена као и глагол *сјећи*, држим, да се овдје нема разумјети обичан извор, него грађена вода. Пошто те ријечи нема ни у Даничића, ни у Вука, мислим да спада међу оне ријечи, које су давно ишчезле. Од ње су постала имена ових насеља. *Сусјек* у селу Коњевићима (опћ. Бахово, срез Фоча), *Сусјешно* у селу Шуковцу (опћ. Устиколина, Фоча) и *Сусјечно* у селу Трешњевици (Улог, Невесиње). Како се из географског распореда види ова су имена ограничена само на крајеве око горње Дрине и горње Неретве.

Стари, већ скоро заборављени, апелатив *накла* дао је име неким босанским географским објектима. Ријеч још животари у кајкаваца у значењу *дубоко мјесшо у ријеци*. И чешки језик је има (nákli, nákel), али у значењу *найлаве, найлављенога земљишша*. У једном чешко-њемачком ријечнику преведен је nákel ријечима Sumpf, Sumpfloch, feichter Ort. Свакако ријеч има везе са водом и мокрином. У босанској топономастици долазе ова имена. *Накал*, неко обалско земљиште у Посавини у једном савском кључу спрам славонског села Штитара. *Накло*, земљиште и на њему извор у селу Раковици у сарајевском срезу. У истом срезу једна тераса у селу Војковићима зове се *Накло*. Исто име носи једна тераса изнад источне стране Бушкога Блата у дувањском срезу. Опет једна, карсна, тераса зове се *Нако*, и налази се изнад десне обале Таре спрам Доњих Црквица (Црна Гора).

Имена свију већих босанско-харцеговачких ријека туђа су; затечена су и усвојена од наших словенских предака при њихову доласку овамо. Зато ме и обузима сумња кад једну од њих издвајам из туђега кола, па јој име сматрам словенским. То је ријека *Укрина* или *Укрња*. Она има своју именску сродницу, *Укру* (Uker) у сјеверној Њемачкој и то баш у крају, гдје су некада живјели словенски Укри или Украни, дио народа Љутића. Име њемачке Укре изводе од *оукра оукръ*, што значи граница. То значење одговара и положају босанске Укрине, јер је, рекао бих, и она макар дјеломично била граница области Усоре према Доњим Крајима. Пошто су обласне границе старије и трајније од државних, није немогуће, да је Укрина била граница неких про-

[37] Мјесто Рвеник и Рвеница долазе и облици Ревеник, Ервеница, Хрвеница. Све ће то бити исто, што и Рвеник, Рвеница, само се према дијалектичким особинама односнога краја друкчије изговара. А није немогуће, да су у понеком случају аустријски картографи изопачили имена.

винција прије нашега доласка; можда дјеломично граница између Панонмије и Далмације. Именом *Укрина* зове се и једно земљиште у селу Доцу у сарајезском срезу. Чини ми се да је земљиште гранично.

Биљна имена

У данашњем говору се чују у неким крајевима ријечи *дреза, дереза*' *дрезга, дерезга, дријезга, дријеска*. Њима се означује различито биље из рода штитарица (umbelliflorae). И и у другим словенским језицима се чује ова ријеч, па и тамо значи неко ситније биље, али и шушањ, сухо грање и шуму. У значењу шуме, и то искључиво шуме, долази *дрезга (дрѧзга)* и у старословенским рукописима.[38] Да ли је и тих старих времена, из којих су ти рукописи, ријеч употребљавана и за ознаку ситнијих биљака, не знам. У нас се сада ни једна од горе споменутих ријечи не чује у значењу шуме. Дериватима тих ријечи назива се много географских објеката, па и по Босни и Херцеговини. Сада је питање, у каквом је значењу узета *дрѧзга (дреза)* при именовању географских објеката. Јесу ли то биле оне ситније биљке или шума? Опазио сам, да је у топономастици заступљено много чешће шумско дрвеће, него ситније биље. Има множина географских имена, изведених од апелатива храст, буква, бријест, крушка, бор и т. д. Из тога закључујем, да при стварању оних разних *Дрежница, Дрежника* и *Дрежања* није узета *дреза* и *дрезга* у значењу какве ситније биљке, него као ознака за шуму.

Босанско-херцеговачки су објекти ови: два карсна корита, *Велика* и *Мала Дрежница* у планини Маловану, близу југоисточне границе гламочког среза; дубок дô, између планине Чабуље и Чврснице у Херцеговини; села *Горњи* и *Доњи Дрежањ* у Невесињу, кроз која тече потек *Дрежањ;* у истом крају сеоска опћина *Удрежње;* вис *Дрежањ* у Горњем Бротњу у Херцеговини и под њим село *Поддрежањ;* насеље *Дрежник* у селу Худећу (опћ. Липница, срез Тузла) западно од Тузле; вис *Дрежник* у љубињском срезу (Херцеговина) за 7—8 km. сјевероисточно од Љубиња.

Изузевши тузланскп Дрежник сви су ови објекти у карсту. Исто је тако и у сусједној Далмацији и карсној западној Хрватској. Опће је, чини ми се, мишљење, да је огољеност нашега карста новијега датума. Но противно томе, појава ових имена у карсту доводи ме до другога мишљења. Да су наши претци затекли карст обрастао шумом (дрезгом) не вјерујем, да би им пало на ум, да географским објектима дају именима Дрежница, Дрежањ и Дрежник. Познато је, да чега има много — у овом случају шуме (дрезге) — то не привлачи на се особиту пажњу. У великим шумским комплексима неће никоме пасти на ум, да једном дијелу даде име Шума. Али у крајевима, гдје шуме има

[38] Miklos., Lexicon palaeoslov. p. 180. под ријечи *дрѧзга*.

мало и спорадично, запажа се сваки шумовити комад и тај се означава именом Шума, Гај, Луг и т. д. Наши претци су дакле при свом доласку са сјевера затекли карст огољео.

Још један апелатив нашега старога језика означавао је оно, што ми данас зовемо шумом. Но пошто тај апелатив, *гвозд*, има још једно значење: клин, шиљак и слично, тешко је знати, у ком се случају има узети у једном или другом значењу. Но врло је вјероватно, да ће у већини случајева значити шуму.

Синонимија ријечи *дрезга* и *гвозд* намеће питање, да ли међу њима нема какве разлике у значењу. Узевши у обзир све оно, што је из разних старијих и новијих словенских језика покупио Бернекер, опажа се нека разлика у значењу. *Дрезга*, која по Бернекеру значи шуму, сухад, наплављено дрвеће, грање и шушањ, може у главном значити само какву ситнију шуму или мали шумски комплекс, гај, забран и т. д. Код *гвозда* је већ друкчије, јер у сваком Бернекерову примјеру он значи само шуму, а по једном примјеру из пољског споменика од 1415. значи гвозд велику и пространу шуму (cum densis nemoribus et opacis silvis vilgariter *gosdi* dictis).

Географска распрострањеност имена гвозд и његових деривата иде такођер у прилог схваћању, да у њему гледамо ознаку за пространу шуму, сложену од дрвета̂ јаких стабала и велике крошње. Док је дрезга већином везана за карсне крајеве, гвозд је у тим крајевима ријетак, па и ту само у високим планинама на босанско-далматинској граници. Огромна већина гвоздова се налази у шумовитим крајевима између горње Босне и средње Дрине, за тим око горње и средње Неретве, дјеломично и у крајевима Црне Горе, који су данас голијетни.

Претпоставивши, да је све ово тачно долази се до закључка, да су наши стари при свом доласку у раном средњем вијеку затекли већ огољеле све оне крајеве, који су и данас голијетни. У колико то према распрострањености имена̂ дрезга и гвозд не одговара данашњем фактичном стању шумовитости Босне и Херцеговине одступања су, мислим пошљедица доцнијег упропашћавања шума.

Заједничка словенска ријеч *хвоја*[39] има у већини словенских језика значење четинастог дрвета (Nadelbaum). Тога значења она у нас нема, него долази у другим значењима, која једва да имају икакве везе са четинарима. Но ранијих времена је морала она и у нас значити исто, што и код других Словена, јер је, макар и мало, остало трагова у топономастици. Судећи по оскудици топономастичких примјера промјена значења се морала догодити врло рано. Свега су три насеља у босанско-херцеговачким крајевима, која сјећају на раније значење. У сва три примјера је име *Фојница*. Без сумње су то била најприје имена вода, које су текле кроз насеља или покрај њих, као што је у једном случају (ријека Фојница, лијева притока Босне) и данас. Те су

[39] Berneker, op. cit. p. 408.

Фојнице: село у опћини Турском Гостовићу (Маглај), среска варошица и споменута ријека у средњој Босни, и село у срезу гатачком у Херцеговини. Још има један поток *Фојница* на граници села Доње Бријеснице и Српске Ораховице у сјевероисточном крају среза Маглаја, и шума *Фојница* у опћ. Тумаре (срез Маглај, сјевероисточни крај), у којој извире *Фојнички Поток*.

На нашој државној територији има много ријека и насеља, који се зову *Јабланица*. Сва су та имена изведена од апелатива *јаблан*, којим се у данашњем говору именује оно добро познато високо и витко дрво из рода тополâ. Јаблан није наше старо домаће дрво, него је странац. Пренесен из Азије у јужну Европу дошао је к нама врло касно. Као странац он се није ни одомаћио, нити је постао наше шумско дрво. По њему, као скорашњем дошљаку, нијесу се назвале наше *Јабланице* и *Јаблани*. Но његовим именом зову се и друге неке биљке, као: једна врста из рода Malva и Trollius europeus. Trollius, биљка жута цвијета, која у неким високим планинама расте нагусто, те пада јако у очи,[40] могла је мјестимице, у високим планинама, дати име некој планинској партији или потоку. Али у нижим дијеловима наших земаља то није могло бити. Јабланице и Јаблани ових нижих крајева могли су бити названи по трећој биљци истога имена, по дрвету, које ми данас зовемо јабука. У старим споменицима разних словенских народа јабуково дрво се зове *аблан, јаблан*, а само јабуков плод *јабука*. Словенци и данас јабуково дрво зову јабланом. У нас је оно, како рекох, изгубило то име. Већ у другој поли 14. стољећа се оно у Србији звало *ıаблька*, а ваљда и почетком истога вијека (село Ꙗбльчно у жупи Љубовиђи у вријеме Дечанског). У исто се вријеме нека села зову Јаблани и Јабланице. Дакле већ у 14. стољећу, ако не и прије, јаблан као ознака јабукова дрвета не долази у живом народном говору. Према томе су сви *Јаблани* и *Јабланице* (насеља и ријеке), сигурно у нижим, а гдјегдје и у вишим крајевима, врло стари.

Садашње име дрвета *јасике* једнако је у свима југословенским дијалектима. И док међу њима влада сагласност, они се сви у томе разликују од других словенских језика и источне групе. Западни и источни Словени зову то дрво по основним облицима *оса, осика, осина*. Те разлике, рекао бих, није било прије; бар не свуда по југословенским крајевима. Нарочито Босна у својој топономастици има именâ, која су несумњиво постала од основних форама западних и источних Словена. Све три њихове основне форме садрже имена неких босанских вода и села. При томе се могу издвојити двије главне области, у којима долазе ова имена, и то, горња Дрина са њеним побочним доловима с лијеве стране и сјеверна Босна између Врбаса и Босне. Спорадично

[40] Ludv. Kuba, Na Černe Hoře p. 36?. видио је у Тушини у Црној Гори густе редове жутога Trollius, за који су му тамошњи људи рекли, да се зове *јаблан*. На ово мјесто ми је обратио пажњу бивши библиотекар Сарајевског Музеја г. др. В. Руварац.

се налази по једно име код Мостара, у Рами, око Сарајева, и у сјевероисточној Босни.

Може бити, да ћу понегдје и погријешити приписујући неко име апелативима *оси, осици* и *осини*, а оно је, ваљда, постало од апелатива *ос* (Wespe). У ту погрешку могу пасти нарочито стога, што ми већином није позната акцентуација многих имена, јер сам само код три (Ȍсова у рогатичком, Ȍсаница у фочанском и Ȍсаник у сарајевском) утврдио акценат.

Од основне форме *оса* мислим да су постала ова имена. *Осаница*, насеље и, ваљда, поток у селу Нехорићима (опћ. Горња Прача) у рогатичком; *Ȍсаница*, село и ријека (лијева притока Дрине) у фочанском, Горње и Доње *Ȍсово* (опћине Живаљевићи и Годомиље) у рогатичком и, ваљда, насеље *Осија* у селу Дрочинама (опћ. Мрежица) у фочанском. У области сјеверне Босне: *Осова*, село у жепачком, *Осовица*, поток у планини Мотајици код Кобаша, *Осеница*, поток у сјеверном крају среза тешањског, и *Осивица*, село и поток у истом крају. У сарајевском срезу (опћ. Пазарић) има насеље *Осаник* (чује се и Осеник и Осоник). У Рами има *Осовско Брдо* (јужно од села Шћипа), а код Мостара у опћ. Рашкој Гори је насеље *Воси Долац*, ако је аустријски картограф тачно репродуковао, што је чуо.

Од основне форме *Осика* ће бити, ваљда, име ријеке *Осковe* (лијева притока Спрече). Истим се именом зове и једна притока ријеке Мораве у Чехо-Словачкој.

Ова географска имена су за југословенску територију необична и неочекивана. За њихов постанак има неколико могућности. Или су Јужни Словени при своме доласку на југ имали у свом говору ријечи *оса, осика, осина*, па их временом изобичајили употребљавати; или су само нека југословенска племена, која су у својој старој постојбини живјела у близини западних или источних Словена, та имена донијела са собом на југ, па их послије утјецајем других изобичајила, — али не прије него што су горе споменутим географским објектима дала њихова данашња имена. Трећа је могућност, да је међу племенима чистих Југословена било и понеко племе источне или западне групе. Гледајући на географски распоред горе наведених имена њих је било најмање два племена; једно које се настанило у сјеверној Босни, а друго у Подрињу. Није ми познато је ли се који славист бавио интензивније питањем, како су Јужни Словени дошли на југ, да ли као једна велика група дијалектички врло блиских племена, или је међу њима било и племена из друге двије велике словенске групе, источне и западне. Претпоставка да Јужни Словени при свом доласку овамо нису били хомогени није без основа. И рани византијски писци разликују Словене од Анта. А има и иначе аналогија за мјешовитост народних гомила, које су биле у селидбеном покрету. Историја сеобе народа почетком средњега вијека има више таквих примјера, не само код језично и

расно сродних народа, него и код таквих, који су у сваком погледу били разнородни.

Неколико биљака, од којих су неке или све и љековите, добило је још у старом словенском језику, као обиљежје љековитости, име *девесилъ* (девет силâ). Иста ријеч, али са дијалектичким разликама, чује се и данас у неколико словенских језика, међу којима је и наш. То је ријеч *девесиљ* или *девесиље*, која у разним крајевима има различито значење, но у сваком крају значи понеку биљку. Сјем тих облика налазе се негдје и ови: *девесињ* и *невесиљ*.[41] Поред овакви одступања у гласовима није немогуће, да је кадгод био и облик *невесињ*. Од тога је онда добило своје име *Невесиње* у Херцеговини. Невесиње се спомиње од 14. стољећа.

Животињска имена

Међу стара географска имена спадају и она, што су изведена од имена животиња, којих више нема у Босни и Херцеговини. Пошто није познато када је које животиње нестило, не могу се у овом раду послужити ни једном од њих, сјем *Шура*, за кога се зна, да га је давно нестало из наших шума. Његову некадању егзистенцију, реће у Херцеговини, посвједочавају многа географска имена, изведена од његова имена. Из географске распрострањености тих имена може се констатовати, да је тур живјео готово само у Босни, и то у њеном и данас шумовитом сјеверном и источном крају. Пошто је он животиња шумских крајева ова је констатација у свези са оним, што сам рекао о Дрежницама и Гвоздовима, један доказ више, да је босанско-херцеговачки карст био без шуме већ у вријеме доласка наших предака.

По туру су названи ови географски објекти. Село *Турови* под планином Трескавицом у опћ. Трнову (срез Сарајево). Села са именом *Турјак* у опћинама *Турјак* (Бос. Градишка) и Добруњ (Вишеград), и брдо *Турјак* (915) над селом *Туранима* у срезу Требињу. Даље, села и опћине *Турије* у срезу Бишћу (село и опћ.), Тузла (село и опћ.), Сребреници (села *Турије* у опћинама Брежанима и Чичевцу) и Коњицу (село и опћина). У Тузланској Турији се и једна ријека зове тако. Још се једна ријека, која тече кроз срезове Прњавор и Бању Луку, и шљева у Врбас код села Клашница, зове *Турија* и *Турјаница*. У срезу Тузли има *Турјански Потох* у селу Тупковићу. На знам, да ли су двије *Турице* (код села Хардомиља у срезу љубушком и у селу Загори у требињском изнад Попова) односе на турову женку или на што друго.

Владислав Скарић.

[41] Berneker, p. 189. Akadem. riječnik II. p. 362., VIII., p. 126. Вуков ријечник, треће издање р. 427.

Zur geographischen Nomenklatur Bosniens und Hercegovina

In vorstehender Abhandlung wird eine Serie von serbo-kroatischen Namen geographischer Objekte Bosniens und der Hercegovina besprochen und ihre heutigentags dunkle Bedeutung zu erklären versucht. Es handelt sich dabei um sehr alte, lange schon ausser Gebrauch gekommene Personennamen; dann um Namen der Burgen und sonstiger Baulichkeiten, welche ehemals als Apellativa im Gebrauch waren, sowie um verschiedene aus entschwundenen Apellativen entstandene geographische Namen. Auch einige fremde Völker, wie z. B. mongolische Avaren, Petschenegen und Kalisije haben im Toponomastikon von Bosnien und Hercegovina Spuren ihrer einstigen Ansiedlungen hinterlassen. Manche Namen geben die Möglichkeit, den Stand einstiger Bewaldung Bosniens und der Hercegovina zu ermitteln.

Von einer höheren Bedeutung dürften diejenigen Namen sein, welche aus solchen Wörtern entstanden sind, die vielleicht bei den Südslaven nie im Gebrauch waren, dagegen aber bei anderen slavischen Völkern westlicher und östlicher Gruppe nicht nur früher, sondern noch jetzt verwendet werden. Solche Wörter sind *osa, osika, osina* (Zitterpappel, Espe) und aus *usti* und einem Flussnamen zusammengesetzten Namen der Siedlungen, wie z. B. *Usti-prača, Usti-kolina* etc. Diese von einem Nichtphilologen aufgeworfene Frage braucht eine Bestätigung seitens der Philologen vom Fach. Sollte die Vermutung wissenschaftlich bestätigt werden, wird dieselbe ein neues Licht auf die Zusammensetzung derjenigen slavischen Gruppen werfen, welche im frühen Mittelalter die Balkanhalbinsel besiedelten.

Vladislav Skarić.